

Úvod k monotematickému číslu Politiky rozvoje

Rozvojový svět a politiky mezinárodního rozvoje nejsou Mezinárodním vztahům rozhodně cizí. Rozvojovými zeměmi, tzv. třetím světem nebo hospodářsky málo vyspělými zeměmi se časopis intenzivně zabýval již ve svém prvním čísle v roce 1966. Jen v uplynulých dvou letech se jeho články věnovaly vztahům mezi Evropskou unií a Čínou, mezi Českou republikou a Kambodžou, islámské charitě, ale i příčinám globální chudoby, politice Světové banky nebo regionální integraci v subsaharské Africe.

V prvním letošním, monotematickém čísle, které jsme nazvali *Politiky rozvoje*, se setkáváte se čtyřmi články a se čtyřmi recenzemi. Jak jsme uvedli v loňské výzvě k zaslání abstraktů, naším cílem bylo „společně publikovat ty texty, které reflektují některé z charakteristik rozvojových studií: interdisciplinární přístup, metodologickou pluralitu, zvýšený důraz na mezikulturní komunikaci, aspekty udržitelnosti a genderu nebo vztah mezi teorií a praxí rozvoje“. Myslím, že všech těchto bodů jsme se přinejmenším dotkli.

Nemůžeme očekávat, že by se nám ve čtyřech článcích, které napsalo šest autorů a jedna autorka a které jsme na základě zaslaných abstraktů vybrali, podařilo v plné šíři představit „specifika rozsáhlého pole rozvojových studií i způsoby uchopení problémů rozvojového světa a jejich vztahů se světem rozvinutým“. A těžko by se nám to v tak omezeném rozsahu podařilo, i kdyby se na výzkumném poli rozvojových studií v České republice pohybovala téměř tisícovka odborníků a odbornic jako třeba ve Velké Británii (*Mohan – Wilson, 2005, s. 276*). Kapacity současných českých rozvojových studií jsou omezené a výzkumu rozvojových zemí se již ani zdaleka neúčastní „147 pracovišť a více než 1500 pracovníků nejrůznějších oborů a disciplín“ jako údajně v Československu poloviny 60. let minulého století (*Wagner, 1966, s. 33*).

Česká rozvojová studia jsou – podobně jako česká zahraniční rozvojová spolupráce – značně roztržštěná a oborově izolovaná. I přes existenci vlastní katedry na Univerzitě Palackého v Olomouci a vedlejší specializace na Vysoké škole ekonomické v Praze nejsou dostatečně institucionalizována. To má však své vysvětlení: česká věda a společnost se v období transformace nejprve zahleděly do svých vnitřních problémů a své směřování podřídily „návratu na Západ“. Tím však dočasně omezily i svůj zájem o globální Jih. Po sametové revoluci navíc vláda přerušila rozsáhlou, ideologicky motivovanou spolupráci s tehdejšími tzv. třetím světem i financování jejího výzkumu. Hospodářská pomoc Československa poskytnutá v letech 1960–1962 klesla z tehdejších 276 milionů USD na minimum v první polovině 90. let, aby se ve formě oficiální rozvojové pomoci České republiky opět vyšplhala na 161 milionů USD v roce 2006 (*Wagner, 1966, s. 34; Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky, 2007, s. 4*).

V důsledku integrace do „západních struktur“ a do Evropské unie (EU) nyní přejímáme i část jejich globálních závazků. Nevymezujeme se již jako Východ vůči Západu, jehož jsme se stali – alespoň v očích Jihu – opět součástí. Možná, že narůstající zájem o porozumění rozvojovému světu souvisí právě s tím, že se nyní vymezujeme vůči Jihu. Kromě toho roste vliv rozvojových zemí na globální bezpečnost, migraci, klimatické změny a stabilitu globální ekonomiky a jejich specifické problémy se stávají i našimi bezprostředními starostmi. Rozvojová studia mohou i přes svou pomalou reakci a slabou zakotvenost v českém prostředí napomoci k jejich porozumění.

Oproti oboru mezinárodních vztahů, který převážně vyplňuje stránky tohoto stejnojmenného časopisu, se rozvojová studia v českém kontextu liší minimálně v jednom ohledu: zahraniční politika Československa, respektive České republiky zůstala na rozdíl od

jejich programů rozvojové spolupráce aktivní i během transformace, a tak její výzkum neztratil svou potřebnost ani podporu. Výzkum mezinárodních vztahů se zaměřuje zejména na centra politické a vojenské moci, s nimiž bývá někdy propojen a kterým často slouží jako poradní hlas. Rozvojová studia se oproti tomu zajímají především o na první pohled chudé a bezmocné země a komunity, které se nacházejí na okraji moderní globální společnosti a v nichž žije většina obyvatelstva planety.

To ovšem neznamená, že by rozvojová studia byla apolitická a jejich výstupy neměly vliv na skutečně prováděné rozvojové politiky národních států i mezinárodních organizací. I když se ten který rozvojový koncept či projekt může jevit jako technická záležitost, političnost rozvoje představuje určitý jednotící prvek všech článků tohoto monotematického čísla, ať jde o propagované koncepty mezinárodních organizací, o národní politiky řízení migrace, o proměny rozvojové ekonomie v období studené války, nebo o obchodní politiku Evropské unie vůči svým bývalým koloniím.

Úvodní stať ekologa Miroslava Syrovátky podrobuje kritice index lidského rozvoje (HDI), který na počátku 90. let minulého století vyvinul Rozvojový program OSN (UNDP) jako alternativu k převládajícím ukazatelům hospodářského výkonu. Ukazuje, jak obtížně lze operacionalizovat koncept lidského rozvoje či jeho protějšek, vícerozměrné pojetí chudoby. Existuje určitý *trade-off* mezi kvantifikovatelností a praktickou využitelností ukazatele v rozvojových politikách na straně jedné a nezkrasleným pohledem na lidský rozvoj, který zahrnuje například příjmové a genderové nerovnosti v rámci národních států a který není slepý k udržitelnosti rozvoje, na straně druhé. Také neexistuje shoda, zda by politické svobody a lidská práva měly být zahrnuty do indexu. Jistě lze právem zpochybňovat samotnou existenci univerzální a kulturně nepodmíněné matematické funkce lidského rozvoje, nicméně – jak autor správně zdůrazňuje – i přes své nedostatky se UNDP podařilo prosadit HDI jako alternativu hrubého domácího/národního důchodu na obyvatele, a tak připoutat pozornost k dalším složkám chudoby na úkor omezeného ekonomického pohledu.

Spojitosťmi mezi mezinárodní migrací a rozvojem se zabývá následující stať Roberta Stojanova a Jiřího Novosáka. Narušuje zažitě představy, že žijeme ve věku bezprecedentního nárůstu migrace a že migrace kvalifikovaných osob rozvojové země vždy poškozuje. Naopak možná překvapivě ukazují, že remitence – které označují za nástroj rozvoje – mohou být efektivnější než rozvojová pomoc, a dokonce se stát „plánem B“ pro naplnění Rozvojových cílů tisíciletí. Kvalifikovaní migranti se často vracejí do zemí původu a namísto „úniku mozků“ je na místě hovořit spíše o jejich cirkulaci. Zároveň autoři přiznávají, že v nejhudších zemích, například v subsaharské Africe, se může stát výsledný efekt negativní. Přitom právě migraci Afričanů a Afričanek vnímá Evropská unie jako jeden ze svých největších současných problémů. Propojenost problematiky migrace a rozvoje každopádně svědčí o tom, že se hranice mezi vnitřními imigračními a vnějšími rozvojovými politikami začínají ve svých důsledcích smazávat.

Zkušeni rozvojoví ekonomové Jaroslav Foltýn a Jiří Fárek, kteří jako jediní z autorů působili ještě před rokem 1990, analyzují proměny svého podoboru ekonomie v období od druhé světové války do současnosti. Ve své konzultaci ukazují, jak neúspěch „naivně syntetického“ období rozvojové ekonomie před strukturálními krizemi 70. let vyústil ve studium dílčích problémů rozvojových ekonomik. Volají proto po „komplexnější (velké) teorii na bázi instrumentária ekonomické vědy“ (viz s. 92) a současně zdůrazňují nutnost interdisciplinárního přístupu. Jejich závěry otevírají prostor pro možnou zajímavou diskusi, zda je tato syntéza vůbec proveditelná a zda je o ni možné usilovat v metodologickém rámci rozvojové ekonomie namísto širšího rámce interdisciplinárních rozvojových studií. Neúspěch některých hospodářských politik jistě vyplývá z obtíží ekonomie plně začlenit do své analýzy kulturní, politické, institucionální a geografické faktory. Vědecká praxe však zároveň ukazuje, že požadavek interdisciplinarity lze zcela naplnit pouze v týmové spolupráci: mezioborový výzkum klade totiž vysoké časové nároky na komunikaci a na sjednocování rámců a bývá častěji deklarován než naplňován.

Čtenáře a čtenářky může proto zaujmout závěrečná konzultace, výsledek spolupráce, kterou u příležitosti monotematického čísla navázali ekonomka Viera Dobošová a politolog Ivan Lukáš. Jejich článek přináší plnou škálu argumentů pro a proti ve zjištěné diskusi zastánců a odpůrců Dohod o hospodářském partnerství mezi Evropskou unií a regionálními uskupeními Afriky, Karibiku a Tichomoří (AKT). To, že do konce minulého roku, kdy vypršela výjimka Světové obchodní organizace pro poskytování obchodních preferencí EU zemím AKT, nebyla ani jedna z šesti dohod uzavřena, napovídá, že vzájemná liberalizace obchodu není pro země AKT přijatelná a že budou vyžadovat mnoho výjimek a prodloužení přechodných období, aby ochránily své (často nekonkurenceschopné) ekonomiky.

Na africkém kontinentu setrváváme i při četbě třech ze čtyř recenzí, které poukazují na vzrůstající zájem o nejhudší region, prioritu rozvojové politiky Evropské unie. Monotematické číslo uzavírá recenze knihy pojednávající o teorii globální spravedlnosti. I toto zdánlivě nesouvisející téma je v kontextu narůstajících nerovností uvnitř národních států a mezi většinou světových regionů velmi aktuální.

Ačkoli se všechny čtyři články věnují odlišným tématům na různých úrovních abstrakce, vypovídají o dvou tendencích rozvojových studií pojímat složitou společenskou realitu rozvojového i rozvinutého světa. Na straně jedné stojí potřeba jednotícího teoretického přístupu jako podkladu pro tvorbu a implementaci rozvojových politik, na straně druhé přetrvávají rozdíly v chápání (či odmítání) rozvoje zejména společností, na něž se tyto politiky zaměřují. Autoři a autorka své koncepce rozvoje v představovaných člancích více či méně vyjasňují a jsou si vědomi, že rozvoj bývá stále nejčastěji pojímán jako cesta modernizace, kterou by se rozvojové země měly ubírat, aby se přiblížily k rozvinutým zemím. Nakonec k čemu jinému slouží zmiňovaný index lidského rozvoje, než aby seřazoval země od té nejrozvinutější po nejméně rozvinutou. Teoretická pluralita rozvojových studií je proto nezbytná a texty, které nepřijímají bez výhrad diskurz mezinárodních organizací nebo Evropské unie, jsou obzvláště cenné zejména v českém prostředí.

Pro vědeckou platnost našeho chápání rozvojového světa bude i nadále přínosná jistá dávka reflexe vlastních východisek a použitých metod, na niž jsme se zde snažili klást důraz. V budoucnosti se, doufejme, na stránkách Mezinárodních vztahů navíc setkáme i s články založenými na vlastním empirickém výzkumu, prováděném v rozvojovém světě a zahrnujícím každodenní jednání a představy těch, kteří se nacházejí ve středu pozornosti rozvojových studií.

Na závěr bych chtěl poděkovat šéfredaktorovi Ondřeji Císařovi a jeho zástupci Vítu Beňšovi za možnost editovat toto monotematické číslo jako host, za jejich ochotu, cenné rady z editorské praxe a připomínky k první verzi tohoto úvodu. Janu Hříchovi patří vděk za zajištění recenzí s rozvojovou tematikou. Rádi uvítáme vaše kritické ohlasy na monotematické číslo e-mailem na adrese horky@iir.cz nebo cisar@iir.cz a přejeme Vám příjemné čtení.

*Ondřej Horký
Hostující editor*

Literatura

- Mohan, Giles – Wilson, Gordon (2005): The antagonistic relevance of development studies. *Progress in Development Studies*, Vol. 5 (2005), No. 4, s. 261–278.
- Wagner, Richard (1966): Hospodářské vztahy Československa s rozvojovými zeměmi. *Mezinárodní vztahy*, ročník 1 (1966), číslo 1, s. 33–49.
- Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky (2007). *Statistická příloha 2002–2006*. Praha: Rozvojové středisko Ústavu mezinárodních vztahů, 2007.

